

KUŞEYRÎ'NİN *ER-RİSÂLE* ESERİNDE KERAMET VE İRŞAD VASITASI OLARAK RÜYA¹**Ferhat SAÇAK 1**

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Bilecik, Türkiye.

1 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2355-1978>

Eyüp İNCE 2

2 Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Bilecik, Türkiye.

2 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6194-2980>

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca merak konusu olan rüya, tasavvuf düşüncesinde salt psikolojik veya fizyolojik bir uyuşukluk hali olmaktan ziyade, insanın içsel dünyasını yansıtan ontolojik bir iletişim aracıdır. Bu bildiri, tasavvuf literatürünün temel eserlerinden olan Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) *er-Risâle*'si ekseninde rüya olgusunu keramet ve irşad vasıtası olarak incelemektedir. Araştırma yöntemi olarak bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup; verilerin toplanması ve değerlendirilmesinde literatür taraması, metin tahlili (çözümleme) ve tümevarım teknikleri kullanılmıştır. Sadece *er-Risâle* ekseninde rüyanın mahiyeti, sâdık ve kâzib kısımları, rüya tabiri ve rüyanın pratik hayata tesiri analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda edinilen bulgular, Kuşeyrî'nin rüyayı, kalpte yaratılan manaların hayal gücüne yansımaları ve ilahî bir lütuf olan keramet olarak konumlandığı tespit edilmiştir. O, rüyanın doğruluk derecesini sâlikin ahlaki arınmışlığı ve kalbî safiyeti ile doğrudan ilişkilendirir. Sûfî terbiyesinin merkezinde yer alan murakabe ve muhasebe pratikleri neticesinde görülen sâdık rüyalar, kişinin uyanırken gösterdiği sadakatin uykudaki aynası hükmündedir. Öte yandan kâzib rüyalar bütünüyle değersiz görülmemiş; nefsin zafiyetlerini ve iç dünyadaki karmaşayı gösteren pedagojik bir uyarıcı olarak değerlendirilmiştir. Kuşeyrî'nin kendi oğlunun hastalığında Hz. Peygamber'den rüyada aldığı tavsiyeyle amel edip çocuğunun şifa bulması örneğinde görüldüğü üzere, rüyalar sûfinin gündelik hayatına yön veren, onu yanlışlarından döndüren dinamik bir irşad vasıtasıdır. Ayrıca rüya tabirinin zihinsel bir ilimden ziyade, kalbi safiyete ulaşmış kimselere has manevi bir sezgi olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak Kuşeyrî'nin düşünce sisteminde rüya; kalbi masivadan arınmış kimselere bahşedilen ilahî bir keramet, nefsin yönelimlerini teşhis eden bir ayna ve hakikate ulaştırıcı pratik bir rehberdir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Kuşeyrî, er-Risâle, Rüya, İrşad.

DREAM AS A MEANS OF KARĀMAH AND IRSHĀD IN AL-QUSHAYRĪ'S AL-RĪSĀLA**ABSTRACT**

Dreams, which have remained a subject of curiosity throughout human history, are regarded in Sufi thought not merely as a psychological or physiological state of sleep, but rather as an ontological means of communication reflecting the inner world of the human being. This paper examines the phenomenon of dreams as a medium of karāmah (spiritual grace) and irshād (spiritual guidance) within the framework

¹ Bu bildiri, Dr. Öğr. Üyesi Eyüp İNCE danışmanlığında Ferhat SAÇAK tarafından hazırlanmakta olan ve henüz savunulmamış bulunan “Tasavvuf Klasiklerinde Rüya Olgusu: er-Risâle, İhyâ ve Fusûs Bağlamında Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

of *er-Risāla* of Abdülkerîm el-Kuşeyrî. As a research method, the study adopts a qualitative approach; literature review, textual analysis, and inductive reasoning techniques were employed in the collection and evaluation of data. Focusing solely on *er-Risāla*, the study analyzes the nature of dreams, their classifications as truthful (*şâdiq*) and false (*kādhîb*), dream interpretation, and the influence of dreams on practical life. The findings of the research reveal that Kuşeyrî positions dreams as reflections of meanings created within the heart upon the faculty of imagination and as a form of divine grace manifested through *karāmah*. He directly associates the degree of truthfulness in dreams with the moral purification and spiritual purity of the seeker (*sālik*). Truthful dreams experienced through the practices of vigilance (*murāqaba*) and self-accounting (*muḥāsaba*), which stand at the center of Sufi training, are considered reflections in sleep of the sincerity demonstrated by the individual while awake. On the other hand, false dreams are not regarded as entirely meaningless; rather, they are interpreted as pedagogical warnings revealing the weaknesses of the lower self and the inner confusion of the individual. As illustrated in the example where Kuşeyrî acted upon the advice he received from the Prophet Muḥammad in a dream concerning his son's illness and subsequently witnessed his recovery, dreams function as a dynamic means of spiritual guidance directing the daily life of the Sufi and steering him away from error. Furthermore, dream interpretation is understood not as a purely intellectual discipline, but as a spiritual intuition particular to those who have attained purity of heart. Consequently, within Kuşeyrî's system of thought, dreams are conceived as a divine grace bestowed upon those whose hearts are purified from worldly attachments, as a mirror diagnosing the inclinations of the lower self, and as a practical guide leading one toward truth.

Keywords: Sufism, Qushayrî, *er-Risāla*, Dream, *Irshād*.

GİRİŞ

İnsanoğlu hayatının takriben üçte birini uyku ile geçirmekte ve bu zaman diliminde rüya denilen olguyu tecrübe etmektedir. İnsanlık tarihi boyunca merak konusu olan, felsefe, psikoloji ve din bilimleri gibi pek çok farklı disiplin tarafından ele alınan rüya, İslam tasavvuf geleneğinde salt psikolojik veya fizyolojik bir uyuşukluk hâli olmaktan ziyade, insanın içsel dünyasını yansıtan ontolojik ve sembolik bir iletişim aracı olarak değerlendirilmiştir. İlk insandan günümüze kadar gizemini koruyan rüya mefhumu, sûfîler nezdinde insan ruhunun metafizik âlemlerle kurduğu bir irtibat ve meşru bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmiştir. (Evginer, 2010, 7; Küçük, 2014, 32; Ovacık, 2019, 32).

Tasavvuf ilminin sistemleşmeye başladığı hicri III. ve IV. asırlardan itibaren kaleme alınan klasik eserlerde rüya konusu geniş bir yer tutmuştur. Bu eserlerin en önemlilerinden biri, Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) *er-Risâle* adlı kıymetli çalışmasıdır. Kendi döneminde tasavvufu suistimal edenlere karşı şeriat ve hakikat dengesini korumak amacıyla kaleme alınan bu eser, rüya olgusuna da ahlaki ve ameli bir perspektiften yaklaşmaktadır. Sûfî düşünce sisteminde rüya, müşşid-mürîd ilişkisinde sâlikin seyr u sülûk durumunun tespiti ve irşad faaliyetinin yönlendirilmesi bakımından temel bilgi kaynaklarından biridir. (Kuşeyrî, 1981, 96)

Bu bildirinin amacı, tasavvuf literatürünün başyapıtlarından olan *er-Risâle* merkeze alınarak, Kuşeyrî'nin düşünce sisteminde rüyanın manevi bir keramet ve irşad vasıtası olarak nasıl konumlandırıldığını akademik bir zeminde tahlil etmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden metin tahlili ve tümevarım teknikleri kullanılmış olup, Kuşeyrî'nin rüya tanımı, sâdik ve kâzib rüya ayrımı, rüyanın pratik hayata ve tasavvufi eğitime etkileri derinlemesine incelenmiştir.

1- Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Yol Gösterici Olarak Rüya

Kur'an-ı Kerîm tefsir uzmanları ile İslâm düşünürleri, rüya olgusunu, Allah'ın uyku hâlinde insan ruhunu kabz etmesiyle ilişkilendirmektedir. Nitekim Zümer Sûresin'de ölüm anında ruhların tamamen, uyku esnasında ise kısmen alındığı, haklarında ölüm kararı verilenlerin ruhlarının tutulduğu, diğerlerinin ise belirlenmiş bir süreye kadar iade edildiği ifade edilmektedir. (Kur'an-ı Kerim, Zümer 39:42). Bu âyetten hareketle İslâm âlimlerinin ekseriyeti, rüyayı, ruhun uyku sırasında geçici olarak bedenden ayrılması ve ardından geri dönmesi sürecinde zuhur eden, aklî idrak sınırlarını aşan metafizik bir olgu

olarak tanımlamıştır. Tasavvuf geleneğinde ise rüya, görene ve tecrübe edilen vakaya bağlı olarak değişen değerde, gaybî bilgiye erişim imkânı sunan ilahi bir iletişim vasıtası olarak kabul edilmiştir. (Sarı, 2016, 31).

Kur'an-ı Kerim'de rüya konusu irdelendiğinde, sadece peygamberlerin değil, sıradan bireylerin de gelecekle ilgili haberler veren rüyalar gördüğü anlaşılmaktadır. Kur'an'da uykuda görülen imgeleri ifade etmek üzere "rû'yâ" kelimesi yedi kez geçmektedir. (el-İsfehâni, 2010, 453; Kılıç, 2020, 41.) Bunun yanı sıra, kötü rüyaları ifade eden "hulm" (çoğulu ahlâm) kelimesi üç kez, karmaşık ve mahiyeti belirsiz rüyalar için "adgâsu ahlâm" tamlaması ve "uykumda" anlamında rüyayı karşılayan "menâm" kelimesi de ikişer defa kullanılmıştır. Vahyin ilk altı ayının rüya yoluyla geldiği göz önüne alındığında, rüya peygamberliğin kırk altı cüzünden biri olarak kabul edilmekte ve vahiy ile doğrudan bağlantılı görülmektedir. (el-İsfehâni, 305; Kılıç, 41).

Kur'an-ı Kerim'de rüyanın ilahî bir mesaj işlevi gördüğüne dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Hz. Peygamber'e gösterilen ve İsrâ Sûresi'nde lanetlenmiş ağaç olarak anılan bitkinin insanlar için bir imtihan vesilesi kılınması bunlardan biridir. (el-İsrâ, 17:60) Sâdık rüyaların doğrudan vahiy hükmünde olduğuna ilişkin en güçlü delil ise Sâffât Sûresi'nde nakledilen Hz. İbrahim kıssasıdır. Hz. İbrahim, uykusunda oğlu Hz. İsmail'i kurban ettiğini görür ve durumu oğluna bildirdiğinde, Hz. İsmail hiçbir tereddüt göstermeksizin ilahî emrin ifasını talep eder. (es-Sâffât 37:102-106; Nurdoğan, 2019, 65-68) Bu teslimiyet, peygamber rüyalarının vahiy mahiyetini ve hakikatini teyit eden en açık kanıttır. Yunus Sûresi'nde müminler için dünya ve ahirette müjdelere (büşrâ) bulunduğunu bildiren ayet, âlimlerce müminin gördüğü sâlih rüya olarak yorumlanmıştır. (Yunus, 10:64; Müftüoğlu, 2018, 402.) Kezâ Fetih Sûresi'nde, Hz. Peygamber'in ashâbıyla birlikte güven içinde Mekke'ye girip umre yaptığını gördüğü rüyanın bizzat Allah tarafından doğrulandığı ve harfiyen gerçekleştiği haber verilir. (el-Fetih, 48:27; Başaran, 2003, 39).

Rüya olgusunun en kapsamlı ve ayrıntılı şekilde işlendiği sûre ise Yûsuf Sûresi'dir. Hz. Yûsuf, rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür ve bu rüyayı babası Hz. Ya'kub'a anlatır. Hz. Ya'kub, bu rüyanın ilahî bir seçkinliğe işaret ettiğini kavrar ve Yûsuf'u kardeşlerinin kıskançlığına karşı uyarır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılıp Mısır'a köle olarak satılan ve ardından zindana düşen Hz. Yûsuf'un hayat hikâyesinde "rüya tabiri" ilmi merkezî bir konuma sahiptir. Zindanda iki arkadaşın gördüğü rüyaları biri için şarap sunuculuğu, diğeri için başındaki ekmekten kuşların yemesi— Allah'ın kendisine bahşettiği ilimle yorumlamış ve bu yorumlar aynen gerçekleşmiştir. Daha sonra Mısır hükümdarının gördüğü "yedi cılız ineğin yedi şişman ineği yemesi" rüyasını saray kâhinleri "adgâsu ahlâm" (karmaşık hayaller) diyerek çözemezken, Hz. Yûsuf bu rüyayı yedi yıl bolluk ve ardından yedi yıl kıtlık olarak isabetli biçimde yorumlamıştır. Bu yorum sayesinde zindandan çıkarak Mısır'a yönetici tayin edilen Hz. Yûsuf, yıllar sonra ailesine kavuştuğunda şöyle der: "Babacığım, işte bu, önceden gördüğüm rüyanın yorumudur; Rabbim onu gerçekleştirmiştir". Bu ifade, rüyanın ilahî bir lütuf ve kader planı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. (Yûsuf, 12: 4-6, 36-37, 41-49; Açıkalin, 1996, 73-82; Gülmez, 2025, 17-18) Kuşeyrî rüyayı Kur'an ekseninde ilahi bir keramet ve mesaj olarak konumlandırırken, (Kuşeyrî, 1981, 574) Kur'an-ı Kerim, rüyaların salt fizyolojik bir uyku durumundan ibaret olmadığını; ilahî vahyin bir parçası, geleceğin habercisi ve manevî hakikatlerin keşfedildiği bir alan olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Hadis literatürü incelendiğinde ise rüyanın doğrudan vahiy ile bir bağı olduğu görülmektedir. Hz. Âişe'den nakledilen rivayetlere göre, Hz. Peygamber'in vahiy süreci öncesinde tecrübe ettiği ilk manevi haller, sabahın aydınlığı kadar berrak ve aynen gerçekleşen sâdık rüyalar şeklinde tezahür etmiştir. İbn İshak'ın aktarımları da vahyin başlangıcının uykuda müşahade edilen ilahi bildirimlerle gerçekleştiğini desteklemektedir. Rüya atfedilen bu yüksek değer, Hz. Muhammed'in sâdık rüyayı peygamberliğin kırk altı cüzünden biri olarak tanımlamasıyla zirveye ulaşır. (Müslim, Rüya, 6; Konpara, 1964, 69). Nübüvvet kurumunun Hz. Muhammed ile hitama ermesinin ardından, ilahi âlemle kurulan irtibatın tamamen kesilmediği hadislerle sabit kılınmıştır. Hz. Peygamber, kendisinden sonra peygamberliğin biteceğini ancak "mübeşşirât" adı verilen müjdeleyici sâlih rüyaların varlığını sürdüreceğini ashâbına müjdelemiştir. (Buhârî, Tabir, 5)

Peygamber sünneti, rüyanın mahiyeti kadar rüya sonrasında izlenmesi gereken ameli tutumları ve edebi de bir sisteme bağlamıştır. Kişi uykusunda hoşuna giden rahmani bir rüya gördüğünde bunu Allah'ın bir

lütü bilmeli ve yalnızca ilim ehli olan, hikmet sahibi veya güvendiği sevdiği kimselere anlatmalıdır. Zira rüyanın tabiri, muhatabın niyetine ve ilmine göre şekillenebilmektedir. Buna mukabil, kişiyi korkutan veya üzen şeytani bir rüya görüldüğünde ise bireyin bu durumu kimseyle paylaşmaması, sol tarafına üç kez hafifçe tükürerek şeytanın şerrinden Allah'a sığınması ve kalkıp namaz kılması tavsiye edilmiştir. (Yüksel, 131-132; Evginer, 126-130). Sonuç olarak hadisler bağlamında rüya, insanın sadece bilinçaltı yansımalarından ibaret değil, mübeşşirât kurumu vasıtasıyla ilahi rehberliğin, manevi uyarıların ve gaybî hakikatlerin müminlere ulaştığı dinamik bir eğitim aracı olarak konumlandırılmıştır.

2. Kuşeyrî'nin Düşünce Sisteminde Rüyanın Mahiyeti ve Uyku Hali

Sözlük tanımlarına göre, “görmek” anlamına gelen rü'yet kökünden türetilmiş olan rü'ya terimi, bireyin uyku hali sırasında zihninde canlanan görsel imgelerin bütünü, yani düşü ifade etmektedir. (Çelebi, 208: 306). Kuşeyrî'ye göre rüya, bir tür keramet niteliği taşır; mahiyeti itibarıyla kalple ilişkilidir, kalbe gelen hâtır (mânevî hitap) ile muhayyile vasıtasıyla tasavvur edilen bir hâli ifade eder. Rüya, uyku halinde duyu ve bilinç durumlarının tamamen ortadan kalkmadığı bir anda görülmektedir. Esasen rüya, insanların kalplerinde yaratılıp yerleşen şeyin tahayyül ve tasavvur yoluyla idrak edilmesinden ibarettir. İnsan uykuya daldığında, beş duyu organı ile maddî âleme ait varlıkları hissetme ve bilme yetisi kendisinden ayrılır; duyulur bilgiler ve zorunlu önermelerle meşgul olan hayal melekesi (muhayyile) ile tasavvur yetisi, bu tür verilerden arınmış bir duruma geçer. Uyanıklık anında ise kişi, rüyada görmüş olduğu hâllerin, uyanıkken müşahade yoluyla duyumsadığı duyulur ve zorunlu bilgilere kıyasla daha zayıf olduğunu fark eder. (Kuşeyrî, 1981, 574).

Kuşeyrî, rüya gören kişinin durumunu açıklamak için çarpıcı bir metafor kullanır: Yoğun bir karanlık içinde bir lambanın ışığı altında bulunan kimsenin üzerine güneş doğduğunda, güneşin ışınları lambanın ışığına baskın çıkar. Bu durumda lambanın aydınlatma alanı, güneşin ışıklarına kıyasla oldukça dar bir alana sıkışır. Uyuyan kimsenin hâli işte bu lamba ışığı altındaki kimseye benzerken, uyanık olanın hâli gündüz vakti güneşin altında bulunan kimseye benzemektedir. Bu nedenle uyanık olan bir kişinin, uyku hâlinde iken tasavvur ve idrak ettiği şeyleri hatırlayabileceği hususunda herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Bu metafor, uyanıklık halindeki duyusal idrakin (lamba), uyku esnasında kalbe yansıyan ilahi tecelliler (güneş) karşısında ne kadar zayıf kaldığını göstermektedir. (Kuşeyrî, 1981, 575).

Kuşeyrî, uyku ve rüya meselesini, tasavvuf yolunda ilerleyen sâlikin ahlâkî tekâmülü, ruhsal hâlleri ve tasavvuf âdâbı çerçevesinde değerlendirmektedir. Ona göre, manevî disiplini benimsemiş olan ve riyâzet ile mücâhedeyi kendine ilke edinmiş kimseler için uyku, Allah tarafından bahşedilmiş bir lütuf niteliği taşımaktadır. İnsan uykuda iken ruh, maddî dünyanın sınırlamalarından yücelir; bedenden tamamen kopmaksızın ondan kısmen ayrılarak gayb âlemine doğru manevî bir yolculuğa çıkar. Kuşeyrî, kalbini devamlı surette Allah ile meşgul eden sûfinin, uyku esnasında dahi gaflete düşmediğini, bedeni istirahat hâlinde olsa bile kalbinin uyanıklığını sürdürdüğünü ve ruhunun zikirle meşgul olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlayışa göre kalbi diri olan kişinin uykusu da ibadet hükmündedir. Buna karşılık nefsinin arzularına tâbi olan kimse ise uyku hâlinde nefsin tesiri altında kalır ve bu durum, onun gördüğü rüyaların karmaşık ve anlamdan yoksun olmasına yol açar. (Kuşeyrî, 1981, 572; Akot, 2011, 97).

3. Manevi Bir Keramet Olarak Sâdık Rüya ve Nefsin Aynası Olarak Kâzib Rüya

Kuşeyrî'nin rüya anlayışında rüyalar, genel hatlarıyla sâdık (doğru ve hakikate uygun) ile kâzib (yalan ve aldatici) olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Kuşeyrî'ye göre sâdık rüya, melek tarafından insana ilham edilen ve kalbin arınmasıyla elde edilen, Allah'ın kulu için bir lütuf niteliğindedir. Bu rüya türü, kulun takva, vera ve marifetullah mertebelerini tahakkuk ettirme yolunda gösterdiği sabrın manevî bir karşılığıdır. İlâhî kaynağın bir tecellisi olarak değerlendirilen sâdık rüya, doğrudan kişinin kalbî saflık düzeyine bağlıdır; nefis kaynaklı olumsuz eğilimlerden ne ölçüde uzaklaşmış ve arınmış bir kalbe sahip olunursa, rüya da o nispette sahit ve aydınlık olur. Kuşeyrî, rüya konusunu *er-Risâle* adlı eserinde, sûfilerin hâl ve makamlarını ele aldığı bağlamda işleyerek, rüyanın doğruluk derecesini kişinin manevî hâliyle doğrudan ilişkilendirmektedir. (Kuşeyrî, 1981, 574-575; Göztepe, 2006, 116).

Kuşeyrî, tasavvufî terbiyenin merkezine murakabe ve muhasebe kavramlarını yerleştirmekte; kişinin uyanık olduğu anlarda kalbinin hangi düşünce veya eylemle meşgul olduğunun, doğrudan doğruya rüyanın içeriğine yansiyacağını ileri sürmektedir. Ona göre eğer bir sûfinin kalbi zikir hâlinde ise rüyası aydınlık ve olumlu; fakat kalp gaflet içinde bulunuyorsa rüyası karmaşık ve karanlık olur. Bu bağlamda sâdık rüya, kalbin manevî seyrinin bir aynası, uyanırken sergilenen sadakatın uyku hâlindeki yansıması ve nefsi arınmışlığın bir delili niteliğindedir. Kuşeyrî ayrıca sâdık rüyaları kendi içinde iki kısma ayırmıştır: yoruma (tabire) ihtiyaç duymayan açık rüyalar ile remiz ve işaretler barındırması sebebiyle yorumlanmayı gerektiren kapalı rüyalar. (Kuşeyrî, 1981, 571-575; Öteleş, 2019, 141).

Kâzib rüyalar ise şeytanın müdahalesi, nefsin vesveseleri ya da gündelik yaşamda zihni meşgul eden hayallerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, temelsiz ve karmaşık (adğâs ü ahlâm) görüntülerdir. Kuşeyrî'ye göre bu tür rüyalar, hakikati yansıtmak yerine kişinin iç dünyasındaki karışıklığı ve dünyevi eğilimlerini açığa çıkarır. Bununla birlikte Kuşeyrî, kâzib rüyaları tamamen değersiz görmez; aksine onları manevî eğitimde bir imtihan ve “nefsin aynası” olarak değerlendirir. Sülûk yolunda ilerleyen mürid için kâzib rüya, kibre kapılmasına sebep olabileceği gibi, nefsanî hastalıklarını tanımasına imkân veren eğitici bir fırsat da sunar. Kalp karardıkça kâzib rüyalar çoğalır, kalp aydınlandıkça bu tür rüyalar azalır. (Kuşeyrî, 1981, 573-575; Yüksel, 1996, 186).

4. Seyr u Sülûk Sürecinde Dinamik Bir İrşad Vasıtası Olarak Rüya

er-Risâle'de rüyanın en mühim fonksiyonu, sûfinin manevî eğitim (seyr u sülûk) yolculuğunda pratik bir rehber, içsel bir ikaz ve dönüştürücü bir irşad vasıtası olmasıdır. Kuşeyrî'ye göre rüya, sâlike yön veren, onu hatalarından döndüren ve hayatını olumlu yönde şekillendiren dinamik bir ilahi müdahaledir. Sadık rüyalar, müridin kalbinde var olan gizli hallerin dışa vurumu olup, kimi zaman bir müjde, kimi zaman sarsıcı bir uyarı niteliği taşır. Kuşeyrî, rüyanın irşad boyutunu kanıtlamak için tasavvuf tarihindeki büyük sûfilerin tecrübelerinden örnekler verir. Örneğin, vefat eden sûfilerin ahiretteki makamlarını bildiren rüyalar, geride kalanlar için büyük bir eğitim aracıdır. Ma'rûf-i Kerhî'nin rüyada görülerek fakirleri sevdiği için affedildiğini bildirmesi veya Bîşr el-Hâfî'nin rüyada cennetin yarısının kendisine helal kılındığını haber vermesi, rüyanın ölüm ötesini aydınlatan yönüne işaret eder. Aynı şekilde, Serî es-Sakatî'nin rüyasında gördüğü bir cariyeden aldığı ilhamla dünyevi bir rahatlık olan soğuk su testisini kırıp atması veya Bâyezîd-i Bistâmî'nin rüyasında Allah'a nasıl ulaşacağını sorduğunda “Nefsini bırak öyle gel” cevabını alması, rüyanın eyleme doğrudan tesir eden pratik irşad gücünü göstermektedir. (Kuşeyrî, 1981, 120)

Bu husustaki en çarpıcı ve şahsi örnek bizzat Kuşeyrî'nin hayatından aktarılır. Kuşeyrî, oğlunun ağır bir hastalığa düşer olduğu dönemde rüyasında Hz. Peygamberi görür. Peygamber Efendimiz kendisine Kur'an'daki şifa ayetlerini toplayıp bir kaba yazmasını, ardından su ile yıkayarak o suyu hasta çocuğa içirmesini tavsiye eder. Kuşeyrî uyanınca bu ilahî reçeteyi aynen uygular ve çocuğu şifa bulur. Bu hadise, sûfî geleneğinde rüyanın sadece soyut bir bilgi veya his olmadığını, gündelik hayattaki maddi-manevi problemlere fiilî çözümler sunan muazzam bir irşad ve şifa kaynağı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. (Kuşeyrî, 1981, 19.) Ancak Kuşeyrî, rüyaların getirdiği bu sırlara karşı edebi elden bırakmaz; rüyanın Allah'ın kuluna verdiği bir sır olduğunu belirterek, her rüyanın herkese anlatılmamasını, bilhassa hasetçilerden saklanması ve Hz. Yusuf kıssasında olduğu gibi sırrın ifşasından doğacak musibetlere karşı dikkatli olunmasını öğütler. (Kuşeyrî, 1981, 571; Göztepe, 2006, 119)

SONUÇ

Kuşeyrî'nin *er-Risâle* eseri ekseninde yürütülen bu inceleme, tasavvuf düşüncesinde rüya olgusunun salt psikolojik veya fizyolojik bir uyku hâli olmanın ötesinde, ontolojik ve epistemolojik bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır. Kuşeyrî'ye göre rüya, kalpte yaratılan manaların muhayyile vasıtasıyla idrak edilmesi olup, manevî arınma derecesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede rüyalar, doğrulukları bakımından sâdık ve kâzib olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır.

Sâdık rüyalar, ilahî bir lütuf ve keramet olarak nitelendirilmekte olup kişinin takva, vera ve kalbi saflık düzeyinin bir yansıması sayılmaktadır. Murakabe ve muhasebe gibi tasavvufî terbiye yöntemleriyle doğrudan bağlantılı olan bu rüya türü, sâlikin uyanık halindeki sadakatının uykudaki aynası konumundadır. Kâzib rüyalar ise şeytan ve nefisten kaynaklanan karmaşık görüntüler olmakla birlikte, Kuşeyrî bunları bütünüyle değersiz görmemektedir. Aksine nefsin kusurlarını teşhis etme imkânı sunan pedagojik bir uyarıcı olarak değerlendirmektedir.

Araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biri, Kuşeyrî'nin rüyayı teorik bir kavram olmanın ötesinde, pratik bir irşad vasıtası olarak konumlandırmasıdır. Bizzat kendi hayatında oğlunun hastalığında Hz. Peygamber'den rüyada aldığı talimatla amel etmesi, rüyanın gündelik hayata yön veren dinamik ve fiili bir rehberlik işlevi gördüğünü kanıtlamaktadır. Ayrıca rüya tabirinin, zihinsel bir çözümleme tekniğinden ziyade, kalp saflığına ermiş kimselere has manevi bir sezgi olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak Kuşeyrî'nin düşünce sisteminde rüya, masivadan arınmış kalplere bahşedilen ilahî bir keramet, nefsin gizli yönelimlerini teşhis eden bir ayna ve sâlik hakikate ulaştıran pratik bir irşad aracı olarak işlev üstlenmektedir. Bu çerçevede *er-Risâle*, rüya olgusuna dair geliştirilen tasavvufî yaklaşımın klasik ve bütüncül bir ifadesi olarak değerlendirilmeye değerdir.

KAYNAKÇA

- Akot, B. (2011). Tasavvufî Terbiyede Rüyanın Değeri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 93-113.
- Başaran, S. (2003). *Sünnette Rüya*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Çelebi, İ. (2008). Rüya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 35, s. 306-309). İstanbul: TDV Yayınları.
- el-Buhârî, M. İ. (1982). *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*. (M. Sofuoğlu, Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- el-İsfefânî, R. (2010). *el-Müfredât: Kur'an kavramları sözlüğü*. (Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, Çev.). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Evginer, N. (2010). *Psikolojik ve Dini Bir Fenomen Olarak Rüya*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Göztepe, Y. (2006). *Abdülkerîm Kuşeyrî'de Hâller ve Makâmlar*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gülmez, Murat. Hz. Peygamber ile Ashânın Rüyalarını ve Rüya Yorumlarını İhtiva Eden Rivayetlerin Tespit ve Tahlili. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Hacımuftuoğlu, H. (2018) *Müfessirlere Göre Rüyalar, Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II*, ed. Mehmet Bulgen-İsmail Taşpınar, İstanbul: İFAV Yayınları,
- Kılıç, Y. *Kindî, Fârâbî ve Gazzâlî'de Rüya*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Konpara, Z. (1964). *Peygamberimiz'in Hayatı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*, (2011). (Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuşeyrî, A. (1981). *Kuşeyrî Risâlesi*. (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Küçük, O. N. (2014). Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Rüya ve Tabiri. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 14 (3), 31-56.
- Müslim, b. H. (1980), *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. (A. Davudoğlu, Çev.). İstanbul: Sönmez Neşriyat.

- Nurdoğan, M. (2019). *Kelam İlmi Açısından Rüyanın Bilgi Değeri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Ovacık, Z. (2019). Gazzalî’de Metafizik Bilginin İmkânı Açısından Rüya. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (51), 133-162.
- Öteleş, Z. (2019). Tasavvufun Metafizik Omurgası: Rüya-Fusûs Merkezli Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(43), 139-147.
- Sarı, S. (2016). *Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübe Olayları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Yüksel, H. A. (1996). *Türk-İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*. İstanbul: MEB Yayınları.